

Náhradní text přednášek pro NVS - jaro 2020

Přednáška č. 2

Mezinárodní právo (veřejné) - pojem, specifika, subjekty

1. Pojem a specifika mezinárodního práva

Pojmy **mezinárodní právo** a **mezinárodní právo veřejné** jsou synonyma, není mezi nimi významového rozdílu a používají se tudíž libovolně.

Pojem mezinárodního práva: souhrn pravidel, která upravují vztahy mezi státy a dalšími subjekty (zejména mezinárodními organizacemi) v mezinárodních vztazích.

Funkce mezinárodního práva: koordinace chování států, zajištění fungování a rozvoje mezinárodního společenství.

Zvláštní povaha mezinárodního práva ve srovnání s právem vnitrostátním je determinována jeho základními specifiky:

- subjekty (státy, sdružení států = mezinárodní organizace, zcela výjimečně jednotlivci),
- koordinační povaha na rozdíl od vnitrostátního práva, které má povahu subordinační (viz dále rozbor *zásady svrchované rovnosti*),
- donucovací systém je na rozdíl od vnitrostátního práva decentralizován a tím méně účinný,
- specifické prameny (mezinárodní smlouvy a mezinárodní obyčej, tedy také nepsané právo).

Mezinárodní právo je založeno na nejobecnější ze základních zásad - **zásadě svrchované rovnosti**. Ta zahrnuje svrchovanost a rovnost.

Svrchovanost (suverenita): nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci vně státu či uvnitř. Není-li státní moc nezávislá, jde o nesuverénní stát (např. kolonie, závislá území). Suverenita státu je však přirozeně omezena suverenitou ostatních států. V mezinárodním společenství států neexistuje žádný subjekt nadřazený státům, stát je v mocenské hierarchii nejvýše.

Pravidla mezinárodního práva jsou adresována státům, avšak státy je zároveň také samy tvoří.

Rovnost: Státy si jsou v mezinárodních vztazích rovny. Malé i velké státy mají rovná práva a rovné povinnosti.

Z dalších základních zásad mezinárodního práva jmenujme jako nejdůležitější zásadu zákazu použití síly a hrozby silou a zásadu mírového řešení sporů. I když jsou tyto zásady v praxi některých států porušovány, jsou nadále páteří mezinárodního práva a znemožňují, aby se mezinárodní společenství států stalo nekontrolovatelnou džunglí ovládanou nejsilnějšími jedinci.

Pravidla mezinárodního práva z hlediska **působnosti** (dosahu):

- **Obecné mezinárodní právo** - zavazuje **skutečně** všechny státy. Forma: mezinárodní obyčej.
- **Univerzální smlouvy** - zavazují **potencionálně** všechny státy. Forma: mezinárodní

smlouva. Univerzální smlouva je taková, která zavazuje největší (nejdůležitější) státy - velmoci, velký počet dalších států všech geografických oblastí a je otevřena všem ostatním státům.

- **Partikulární právo** (obyčejové nebo smluvní) se vztahuje jen na určitý okruh států. Je-li tento okruh vymezen teritoriálně, jedná se o právo **regionální** (např. mezinárodní smlouvy sjednávané na půdě Rady Evropy).

2. Subjekty mezinárodního práva

Jsou to státy a jiné subjekty, které mají způsobilost být účastníky mezinárodně právních vztahů.

a) Státy

Pojmové znaky státu:

- území,
- obyvatelstvo (relativně trvale usídlené a organizované),
- veřejná moc nezávislá na jiné moci vně nebo uvnitř (státní moc),
- způsobilost vstupovat do mezinárodních vztahů (např. uzavírat mezinárodní smlouvy).

Území státu je trojrozměrný prostor (nejen zemský povrch, ale i podzemí, teoreticky až do středu Země a vzdušný prostor, tj. do výše cca 100 km).

Třídění států:

- podle rozsahu suverenity (plně suverénní a závislé),
- podle učlenění (vnitřní struktury):
 - jednotné (unitární),
 - složené
 - federace (založena ústavou, federace z hlediska mezinárodního práva je jen taková, kde jednotlivé členské státy federace mají způsobilost být účastníky mezinárodně právních vztahů, alespoň v omezené míře),
 - konfederace (založena mezinárodní smlouvou).

Vznik a zánik států: V současné době prakticky jen slučováním (Německo) nebo rozdělováním (Československo, SSSR, Jugoslávie).

Uznání státu: Umožňuje zapojení nového státu do mezinárodních vztahů, nemá však konstitutivní účinky (stát vznikne i když není nikým uznán, má-li pojmové znaky státu).

- uznání de iure (výslovně, např. diplomatickou nótou) - je definitivní, uznávající stát považuje uznáný stát za člena mezinárodního společenství,
- uznání de facto (nepřímo - je účelové, dočasné, vynucené okamžitými okolnostmi, např. nutnost vzájemně upravit akutní humanitární otázky, nic jiného).

Územní výsost = výkon suverenity, tedy státní moci na svém území. Výjimečně stát nemůže vykonávat územní výsost na části svého území, je-li to stanoveno mezinárodním právem (pozemky a budovy diplomatických misí cizích států, vojenské základny).

b) Mezinárodní organizace

Mezinárodní organizace představuje **relativně trvalé sdružení států** s určitým účelem (spolupráce v dané oblasti). Sdružení států dočasné (ad hoc, k řešení jednorázového problému) je pouhou mezinárodní konferencí.

Mezinárodní organizace jsou **vládní (mezivládní)**, tj. takové, jejichž členy jsou státy (jen jimi se zde zabýváme) a nevládní, tj. jejich členy jsou nestátní subjekty, příp. jednotlivci (např. Greenpeace) - ty nejsou subjekty mezinárodního práva.

Mezinárodní organizace je **založena mezinárodní smlouvou**. Její smluvní strany (státy) jsou členy organizace. Mezinárodní organizace je svým charakterem skutečně mezistátní, nikoli nadstátní, tj. členské státy jí nejsou podřízeny. Jedinou výjimku tvoří Evropská společenství (viz dále), která jsou organizací nadstátní.

Příklady mezinárodních organizací: OSN, NATO, Rada Evropy, Světová zdravotnická organizace, Mezinárodní organizace práce, Světová poštovní unie, UNESCO, Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) a desítky jiných.

c) Další subjekty mezinárodního práva

- zvláštní entity (Svatá stolice - Vatikán),
- povstalci a válčící strana,
- jednatel (výjimečně, a to v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv a mezinárodního trestního soudnictví).

Přednáška č. 3

Pojem mezinárodní smlouvy a smluvního práva mezinárodního a vnitrostátního

1. Pojem a označení mezinárodní smlouvy, její části

Mezinárodní smlouva, jakožto pramen mezinárodního práva, je určena k úpravě vztahů mezi jeho subjekty, tedy především státy, případně mezinárodními organizacemi. Mezinárodní smlouva však mezinárodně právní vztahy nejen upravuje, ale také zakládá a ruší. Definice mezinárodní smlouvy nečiní v teorii mezinárodního práva zvláštní potíže. Je pochopitelné, že jednotliví autoři přicházejí s různými definicemi, avšak v podstatě se shodují ve stanovení pojmových znaků mezinárodní smlouvy.

Definice mezinárodní smlouvy: ***Mezinárodní smlouva je ujednáním dvou nebo více subjektů mezinárodního práva (stát, mezinárodní organizace), která má z vůle těchto subjektů mezinárodně právní účinky a řídí se mezinárodním právem.***

Mezinárodními smlouvami nejsou ujednání, v nichž smluvní stranou je útvar, který není subjektem mezinárodního práva (např. tzv. koncesní smlouvy mezi státem a soukromou společností, smlouvy, jejichž smluvní stranou jsou administrativní jednotky státu nebo členské státy federace, jimž ústava nesvěřila ani částečnou kompetenci ve vztazích navenek).

Z definic a vymezení mezinárodní smlouvy lze učinit závěr o těchto jejích **pojmových znacích**:

1. má povahu dohody, tedy *souhlasného projevu vůle* stran,
2. jejími stranami jsou výhradně *subjekty mezinárodního práva*,
3. následkem souhlasného projevu vůle jsou *právní účinky*, a to *vznik, změna nebo zánik mezinárodně právních vztahů* (které mají u pravotvorných smluv formu pravidel chování) a

4. její právní režim je určen mezinárodním právem.

Mezinárodní smlouvy jsou v současnosti hlavním pramenem úpravy vztahů mezi státy, a tedy mezinárodního práva. Bývají **označovány různými názvy: úmluva, smlouva, dohoda, protokol apod.** Zvolený název však nemá žádný právní význam, neboť nemá vliv na závaznost smlouvy. Používání jednotlivých názvů pro jednotlivé typy **mezinárodní smlouvy** (druhový pojem) se nicméně v praxi alespoň částečně ustálilo, takže jednotlivá označení se nejčastěji (nikoli však vždy) užívají takto:

- **úmluva:** významná mnohostranná pravotvorná smlouva (*Úmluva o diplomatických stycích*),
- **smlouva:** významná dvoustranná nebo mnohostranná smlouva (*Smlouva o nešíření jaderných zbraní, Smlouva mezi ČR a SR o právní pomoci*),
- **charta:** mnohostranná smlouva velkého politického nebo jiného významu (*Charta OSN*),
- **dohoda:** méně významná zpravidla mezivládní dvoustranná smlouva nepolitického charakteru,
- **protokol:** používá se velmi různě, často k označení mnohostranné smlouvy upravující některé otázky spíše technické povahy nebo k označení dodatkového, revizního nebo prováděcího smluvního dokumentu ke smlouvě jiné apod. (*Protokol o změně Smlouvy mezi ČSSR a MLR o výstavbě a provozu soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros*),
- **ujednání:** méně významná mezivládní nebo meziresortní dvoustranná smlouva upravující spíše otázky technické povahy, často sjednaná v tzv. zjednodušené formě (*Ujednání o zrušení vízové povinnosti pro držitele diplomatických a služebních pasů mezi vládou ČSFR a vládou Pákistánské islámské republiky*),
- **statut:** typické označení pro smlouvy, jimiž se zřizují mezinárodní organizace nebo orgány (*Statut Rady Evropy*).

Pokud jde o **strukturu mezinárodní smlouvy**, její text obvykle začíná *preambulí*, v níž strany často slavnostní formou specifikují účel sjednání smlouvy s odvoláním na své vzájemné vztahy, případně i s odvoláním na jiný (zásadní) smluvní dokument. Preambule je rovnocennou součástí smlouvy a je důležitá zejména pro její teleologický výklad.

Meritorní text smlouvy je vnitřně členěn obdobně jako text vnitrostátních norem.

Závěrečná ustanovení smlouvy, zvaná též *protokolární články*, obsahují ustanovení o právním životě smlouvy, především o jejím vstupu v platnost a o trvání, resp. zániku platnosti, o změnách či revizi smlouvy apod.

Právní povaha *příloh smlouvy* může být různá. Jednoznačně ji lze určit jen z ustanovení smlouvy. Přílohy smlouvy upravující podrobné otázky technického charakteru mívají jiný právní režim než smlouva sama, aby je bylo možno snadno operativně aktualizovat (na příklad pouhou dohodou ministrů bez souhlasu vlád nebo parlamentů, jimž podléhá vlastní smlouva).

2. Smluvní právo mezinárodní

Pravidla mezinárodního práva o sjednávání mezinárodních smluv, jejich vstupu v platnost, trvání, změně, zániku, výkladu apod. se označují jako *smluvní právo*. Toto odvětví mezinárodního práva bylo ještě donedávna upraveno pouze mezinárodním obyčejem. K jeho kodifikaci došlo až v r. 1969 sjednáním *Vídeňské úmluvy o smluvním právu* (dále jen "Vídeňské úmluvy"), která je však omezena na smlouvy mezi státy. Vídeňská úmluva představuje z větší části kodifikaci existujících obyčejů, které především přesně zachycuje, podrobněji rozpracovává a jen ojediněle mění nebo

doplňuje. Přijata byla na Vídeňské konferenci o smluvním právu organizované OSN, a to 23. května 1969. ČSSR k ní přistoupila v roce 1987. Na základě sukcese platí nadále i pro Českou republiku.

3. Vnitrostátní právo mezinárodních smluv

Mezinárodní smlouvy jsou rovněž předmětem úpravy práva vnitrostátního. Ústava a další právní předpisy upravují sjednávání smluv a jejich provádění z hlediska vnitrostátních procedur; zpravidla se zabývají rovněž bezprostřední závazností mezinárodních smluv ve vnitrostátním právu. Souhrn těchto vnitrostátních norem lze nazvat *vnitrostátní právo mezinárodních smluv*. Je to pochopitelně jen účelové označení této množiny norem, nejedná se o odvětví ani pododvětví vnitrostátního práva. Základním pramenem českého práva mezinárodních smluv je Ústava České republiky č. 1/1993 Sb.

Třídění mezinárodních smluv

Mezinárodní smlouvy lze třídit podle mnoha kritérií. Toto třídění má značný význam pro identifikaci typu smlouvy a pro přesné určení jejích právních následků. Dále následují nejdůležitější kritéria třídění.

1. Počet smluvních stran

Mezinárodní smlouvy se především dělí podle počtu smluvních stran na *dvoustranné, resp. vícestranné a mnohostranné*. Smlouva vícestranná je např. třístranná nebo taková, kdy více smluvních subjektů (zpravidla států) tvoří jednu "stranu" (*Evropská dohoda o přidružení ČR k Evropským společenstvím uzavřená mezi ČR na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé*). Mnohostranná smlouva uzavřená mezi státy určitého regionu a upravující otázky s tímto regionem spjaté je smlouvou *oblastní (regionální) (smlouvy uzavírané v rámci Rady Evropy)*. Smlouva, již je vázán velký počet států mezinárodního společenství všech geografických oblastí, má *univerzální* charakter (*Charta OSN, Pařížská unijní úmluva na ochranu průmyslového vlastnictví*).

2. Možnost přístupu

Podle možnosti přístupu dalších států se mnohostranné smlouvy rozlišují na

- **uzavřené**, kdy nelze přistoupit jednostranným aktem nového státu. Vyžaduje se jeho přijetí (tedy aktu opačného - ze strany již stávajících smluvních stran), a to pouze na základě souhlasu *všech těchto stran (zřizovací smlouvy Evropských společenství a EU, NATO)*,
- **otevřené**, kdy lze přistoupit na základě pouhého jednostranného aktu přistupujícího státu (*Světová poštovní unie*) a
- **polootevřené (resp. polouzavřené)**, kdy přístup nového státu je vázán na splnění určitých podmínek a tím i na souhlas dosavadních smluvních stran, který zpravidla uděluje jejich jménem určitý orgán (typické u některých mezinárodních organizací -

OSN).

3. Forma smlouvy

Prakticky všechny smlouvy jsou v dnešní době uzavírány **písemně**. Ústní forma (tzv. *gentlemen's agreement*) je rovněž možná, avšak v praxi je zcela nevhodná kvůli možným pochybnostem o jejím obsahu. Konkludentní jednání si lze v mezinárodním právu těžko představit. Někdy se uvádí jako zcela zvláštní forma přiměřená výjimečným okolnostem použití symbolu (vztyčení bílé vlajky na znamení vzdání se, je-li akceptováno druhou stranou).

Podle **způsobu sjednání smlouvy** se rozlišuje (v praxi pouze u dvoustranných smluv) *forma slavnostní (plná)* a *forma zjednodušená*. Výrazně převládají smlouvy uzavřené běžným způsobem (tj. v *plné formě*), tedy na jedné listině, obsahující podpisy obou smluvních stran, které o smlouvě společně jednaly a jejichž zástupci se k podpisu sešli na určeném místě.

Méně významné smlouvy, jejichž rychlé sjednání nečiní potíže, neboť je často věcí rutiny, vznikají někdy na základě pouhé *výměny diplomatických nót*. Zástupci smluvních stran se ke sjednání takové smlouvy ani nemusí sejít a jejich podpisy jsou tudíž na různých listinách. Jsou to smlouvy uzavřené tzv. *formou zjednodušenou* - v diplomatické mluvě *sous forme simplifiée*. *Je to tedy v podstatě něco jako nabídka a její přijetí, obojí ve formě diplomatických nót*.

4. Úroveň sjednání smlouvy

Podle toho, který státní orgán smlouvu jménem státu sjednává, se smlouvy dělí na *prezidentské, vládní a resortní*. Toto dělení určují ústavní předpisy jednotlivých států pro účely vnitrostátního schvalování smluv. **Prezidentská smlouva musí být vždy schválena Parlamentem, vládní či resortní nikoli**. Klasifikace smluv podle české ústavy má zásadní význam pro vnitrostátní proceduru jejich sjednávání a bude proto podrobně popsána dále.

5. Obsah smlouvy

Obsah smlouvy může být posuzován z různých hledisek. Podle předmětu úpravy lze smlouvy dělit na politické, hospodářské a jiné. Konkrétní obsah prvních dvou kategorií a jemnost dělení kategorie třetí závisí na účelu kategorizace. Nejde o otázku snadnou, o čemž svědčí různé ne příliš přehledné a mnohdy chybně koncipované rejstříky smluv (na příklad rejstřík Sbírký zákonů). Zcela zvláštní pozornosti ovšem zasluhuje dělení smluv podle normativního obsahu.

6. Normativní obsah smlouvy

Podle normativního obsahu se rozlišují smlouvy *pravotvorné* (obsahují obecné právní normy a tvoří objektivní právo - např. kodifikační úmluvy) a *kontraktuální* (stanoví vzájemná práva a povinnosti stran - řeší konkrétní vztahy).

Pravotvorná je smlouva, jejímž účelem není jen upravit vztahy mezi smluvními stranami, ale zejména vytvořit, resp. zachytit (kodifikovat) ucelený soubor pravidel chování pro subjekty mezinárodního práva v určité oblasti. V literatuře jsou tyto

smlouvy někdy připodobňovány mezinárodním zákonům (*traités-lois*). Najdeme je téměř ve všech oblastech mezinárodního práva veřejného. Patří sem zejména velké kodifikační úmluvy, sjednané převážně v rámci OSN.

Kontraktualní jsou naproti tomu smlouvy, jejichž účelem je upravit určitou konkrétní otázku ve vzájemném vztahu s jinou smluvní stranou, aniž by se při tom vytvářela nebo zachycovala právní pravidla obecnějšího dopadu (*traité-contrat*). Příkladem mohou být dohody o státních hranicích, o navázání diplomatických styků apod.